

به گزینه شعر عرفی شیرازی

پیشگفتار، گزینش و شرح لغات:
سید علی موسوی گرمارودی

کتابخانه تخصصی ابریش

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولی عصر، بالاتر از میدان ونک، بعد از برج نگار

شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴

مجموعه ادب فکر - زبان و ادبیات ۵۴

به گزینۀ شعر عرفی شیرازی

شاعر سبک هندی در آغاز دوره صفوی

پیشگفتار، گزینش و شرح لغات:

سیدعلی موسوی گرمارودی

طرح جلد: سحر افشار

چاپ اول: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: کاوا

همۀ حقوق محفوظ است.

- سرشناسه: عرفی شیرازی، جمال‌الدین محمد، ۹۹۹-۹۶۳۲ ق.
- عنوان و نام پدیدآور: به گزینۀ شعر عرفی شیرازی، شاعر سبک هندی در آغاز دوره صفویه / پیشگفتار، گزینش و شرح لغات: سیدعلی موسوی گرمارودی.
- مشخصات نشر: تهران: انتشارات هرمس، ۱۳۹۲.
- مشخصات ظاهری: ۱۵۰ ص. (مجموعه ادب فکر - زبان و ادبیات ۵۴)
- شابک: 978-964-363-823-8
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
- یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
- موضوع: شعر فارسی - قرن ۱۰ ق.
- شناسه افزوده: موسوی گرمارودی، علی، ۱۳۲۰-
- رده‌بندی کنگره: PIR ۶۰۳۱/آ۲م ۹۱۳۹۱
- رده‌بندی دیوبی: ۸۶۱/۴
- شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۲۹۴۲۷

به همسر فرزانه‌ام

عرفی نوای مرغ تو در هیچ باغ نیست

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry, no matter how small, should be recorded to ensure the integrity of the financial statements. This includes not only sales and purchases but also expenses and income. The document also highlights the need for regular reconciliation of bank statements and the company's records to identify any discrepancies early on.

In addition, the document provides a detailed breakdown of the accounting cycle, from identifying transactions to preparing financial statements. It explains how each step contributes to the overall accuracy and reliability of the financial data. The document also includes a section on the importance of internal controls, which are designed to prevent errors and fraud within the organization.

Finally, the document discusses the role of the accounting department in providing valuable insights into the company's financial performance. It explains how financial statements can be used to identify trends, assess risks, and make informed decisions. The document concludes by emphasizing the importance of transparency and accountability in financial reporting.

فهرست

۹ مقدمه
۱۱ سفر عرفی و دیگر شاعران به هند
۱۲ عرفی کیست؟
۱۴ خلق و خوی عرفی
۱۵ مذهب عرفی
۱۸ مرگ و گورجای عرفی
۱۹ شعر عرفی
۲۹ طنز در شعر عرفی
۳۷ عرفی از نگاه دیگران
۳۹ شعر عرفی از نگاه سیدالشعرا استاد امیری فیروزکوهی
۴۲ عرفی از نگاه دکتر محمد ولی‌الحق انصاری
۴۹ عرفی از نگاه شبلی نعمانی
۴۹ عرفی شیرازی
۴۹ نام و نسب
۵۴ تألیفات
۵۷ عقاید و آرا نسبت به کلام
۵۹ کلام عرفی
۶۱ چکامه‌ها
۶۳ در حمد باری تعالی
۶۵ در نعت سید المرسلین صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
۶۷ در نعت سید المرسلین صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ
۶۹ عثمان الجواهر (در نعت سید المرسلین صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ)

۷۴	معارج افکار (در مدح و ستایش رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم)
۷۶	ترجمۀ الشوق (قصیده‌ای در مدح حضرت امیرالمؤمنین علی صلوات الله علیه)
۸۳	قصیده در منقبت امیرالمؤمنین امام‌المتقین حضرت علی بن ابی طالب ...
۸۵	در نعت امیرالمؤمنین امام علی بن ابوطالب (ع)
۸۷	در مدح حضرت علی بن موسی الرضا صلوات الله علیه
۸۸	در وعظ و نصیحت و گردش روزگار
۹۰	در ذکر افتخارات خود
۹۲	تفاخر شاعرانه
۹۴	توبه‌نامه
۹۶	در فخر به خود
۹۸	در عزت نفس
۱۰۰	در پند و اندرز
۱۰۲	در حکمت و موعظت
۱۰۵	غزلها
۱۰۷	حمد خداوند
۱۳۱	مثنویها
۱۳۳	خسرو و شیرین
۱۳۶	مجمع‌الابکار
۱۳۸	حکایت
۱۴۱	رباعیات
۱۴۵	کتابنامه
۱۴۷	نمایه

مقدمه

در تاریخ شعر فارسی، شاعران خوش قریحه‌ای یافت می‌شوند که در خور جایگاه بلند شعر خود قدر نیافته‌اند. عرفی شیرازی، شاعر آغاز دوره صفوی، یکی از آنهاست. از میان دویست و هفتاد شاعر ایرانی عصر صفویه که به هند رفته‌اند، پس از صائب^۱، تنها چند تن برجسته‌اند و عرفی بی‌گمان از نخستین برجستگان این دوره است. و شگفتا! با آنکه چه در هند و چه در ایران، از شعر او استقبال می‌شده است و درباره او نوشته‌اند:

۱. بجز دویست و هفتاد شاعر ایرانی معاصر صفویه، باقی یا قبل یا بعد از سلسله مزبور به هند رفته‌اند، یا از فارسی‌گویان سرزمینهای دیگر چون بلخ، بخارا، سمرقند، مرو، بدخشان، کابل، غزنین، قندهار، ترمذ، اندجان، کولاب و جز آن بوده‌اند (احمد گلچین معانی، کاروان هند، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۶۹، ج ۱، ص «چهل و سه» مقدمه).

۲. بیدل را نام نبردم زیرا بیدل، از این دویست و هفتاد نفر، خروج مقسمی دارد چون خود اهل هند است (متولد ۱۰۵۴ و متوفای ۱۱۳۳ در هند) و گرنه بی‌گمان او نیز از عرفی والاتر و برتر است؛ بلکه برخی او را از صائب هم برتر می‌دانند و بیراه هم نیست.

او و حسین ثنایی^۱، از شعر عجب طالعی دارند که هیچ کوچه و بازاری نیست که کتابفروشان، دیوان این دو کس را در سر راه گرفته نایستند و عراقیان و هندوستانیان نیز به تبرک می‌خرند، قبول خاطر و لطف سخن خداداد است.^۲

اما در عهد ما، جز خواص دیوان او را ندیده‌اند و حتی بسیار کسان که برخی از سروده‌های او را به عنوان مَثَلِ سائر به کار می‌برند نمی‌دانند این مصراعها از کیست!

مانند:

تا ریشه در آب است، امید ثمری هست^۳

یا:

ز منجنیق فلک سنگ فتنه می‌بارد^۴

یا:

ترسم که من بمیرم و غم در به در شود

یا:

چون زخم تازه دوخته، از خون لب‌الهم

۱. حسین ثنایی را برخی نخستین شاعر در سبک هندی به‌شمار آورده‌اند.

ر.ک. محمود حکم‌آبادی، نخستینه‌های تاریخ ادب فارسی، تهران، دانشگاه تهران،

۱۳۸۲، ص ۲۶.

۲. گلچین معانی، کاروان هند، ج ۲، ص ۸۷۷.

۳. کلیات عرفی شیرازی، به کوشش غلامحسین جواهری وجدی، تهران، کتابفروشی

محمدعلی علمی، بی‌تا، ص ۲۸۳.

۴. همان، ص ۴۳.

سفر عرفی و دیگر شاعران به هند

چرا در دوره صفویه اغلب شاعران ایران و از جمله عرفی به هند رفته‌اند؟ روانشاد استاد دکتر زرّین کوب می‌نویسد:

در بین اسباب عمده‌ای که هند را در این ایّام مطمح نظر شعرا و مستعدان ایران می‌داشت، غیر از تسامح اخلاف «اکبر»، و ضیق مذهب نسبی صفویه، علاقه شخصی و قریحه شعری ملوک و امرای بایریّه مغول را هم باید ذکر کرد که غالباً به سائقه ذوق در جلب اهل استعداد می‌کوشیدند ... همین شعر دوستی صمیمانه آنها باعث شد که غیر از مهاجرت یا مسافرت دائم یا مستمر ایرانیان به سرزمین هند، در داخل هند هم موجباتی فراهم آید تا مستعدان اهل آن مرز و بوم هم به شعر و ادب فارسی بگرایند و تعدادی از مشهورترین شاعران این دوره از بین مسلمانان هند و احیاناً حتی از بین هندوان برخیزند و بعضی از آنها در تدوین لغت و تاریخ و تذکره شعرا ... اهتمام نمایند ... خود «سلطان بایر» که دولت مغولی هند را به وجود آورد (۹۳۲)، به زبان فارسی و ترکی شعر می‌گفت و رساله‌ای هم در عروض داشت. پسرش، همایون، با وجود مهمّات سلطانی، لحظه‌ای بی‌مطالعه کتب به سر نمی‌برد ... و متوجه شعر هم می‌شد ...

اکبر امپراتور (وفات ۱۰۱۴) در دانش‌پروری سرآمد فرمانروایان عصر بود ... پسرش، نورالدین جهانگیر، هم طبع موزون داشت ... شاه‌جهان و پسرش، دارا شکوه، هم شعر می‌گفتند ...

تعدادی از امرا و رجال درگاه بایریان نیز شعر دوست و شاعرپرور ... بودند ... از جمله بیرم‌خان از امرای بزرگ عهد اکبر و همایون ... پسرش، عبدالرحیم‌خان، ملقب به

خان‌خانان^۱ (وفات ۱۰۳۶) که سپهسالار دستگاه اکبر و جهانگیر و فاتح گجرات و سند و دکن بود، به فارسی ... شعر می‌گفت و در تشویق و تربیت شعرا و اهل ادب، صمیمانه اهتمام و سخاوت نشان می‌داد.

از مآثر رحیمی که تذکرهٔ حال و شامل شرح و ترجمهٔ احوال شعرا و ادبای حوزهٔ مجلس اوست، کثرت شعرا و مستعدانی را که مورد حمایت او بودند و عرفی و نظیری و مرشدخان از آن جمله محسوب‌اند، می‌توان دریافت. شیخ ابوالفضل عَلامی (وفات ۱۰۱۱) دستور و مشاور و مربی امیراتور اکبر، و برادر ملک‌الشعرا فیضی، ادیب و منشی و مورّخی بی‌نظیر بود و در تربیت فضلا و اهل ادب، جهد و علاقه نشان می‌داد.^۲

عُرفی کیست؟

جمال‌الدین سیدی^۳ عُرفی شیرازی به سال ۹۳۶ ه‍.ق در شیراز زاده شد. در زادگاه خود، تحصیل دانش کرد و در دگان میرمحمود طرحی، که مرکز اجتماع شاعران بود، به نشست و برخاست با ادیبان رو آورد. در بیست‌سالگی به آبله دچار شد و چهرهٔ زیبایی که داشت مجدّر شد و صاحب همان دگان یعنی میرمحمود طرحی در هجو او سرود:

۱. از ممدوحان عرفی.

۲. عبدالحسین زرین‌کوب، سیری در ر فارسی، تهران، مؤسسه انتشارات نوین، ۱۳۶۳، صص ۱۱۹-۱۱۸.

۳. شادروان گلچین معانی می‌نویسد: «... سیدی مخفّف سیدی است به معنی "آقای من" اینکه برخی تذکره‌نویسان چون آذر بیگدلی و ... او را سید دانسته‌اند، خطاست ...». ر.ک. گلچین معانی، کاروان هند، ج ۲، ص ۸۷۲.

دیگر نتوان جمالِ سیدی را دید از آبله فرنگ، ای همنفسان

در سال ۹۹۶ هـ.ق، دیوانی مشتمل بر ۲۶ قصیده و ۲۷۰ غزل و ۷۰۰ قطعه و رباعی ترتیب داد؛ در حالی که پیش از آن ۶۰۰۰ بیت از شعرهایش را گم کرده بود. خود می‌گوید:

عمر در شعر به سر کرده و درباخته‌ام
عمر درباخته را بار دگر باخته‌ام
رصدِ شرع هنر چون نشود محو که من
شش هزار آیت احکام هنر باخته‌ام

جواهری وجدی، در مقدمه کلیات عرفی شیرازی به نقل از تذکره بهارستان می‌نویسد: «کلام مفقود عرفی به دست آمد و داخل دیوان او گردید.»^۱ اما شادروان گلچین معانی می‌نویسد که دیوان عرفی به کوشش جواهری وجدی چاپ انتشارات سنایی:

شامل ۸۰۰۰ بیت است و ۶۰۰۰ بیت از مجموع اشعار عرفی کم دارد. از جمله ساقی‌نامه وی در تذکره میخانه ۹۸ بیت است و در چاپ مزبور ۴۸ بیت و با آنکه در کتابخانه مجلس، دو نسخه با دیباچه «باقی نهاوندی» (بر دیوان عرفی) وجود داشته که یکی از آنها پیرامون ۱۲۲۵۴ بیت است، مصحح از آن استفاده نکرده است.^۲

۱. کلیات عرفی شیرازی، به کوشش غلامحسین جواهری وجدی، تهران، کتابفروشی سنایی، بی‌تا، ص ۲۵.

۲. گلچین معانی، کاروان هند، ج ۲، ص ۸۸۴، پانویس ۲.

خلق و خوی عرفی

تقریباً تمام تذکره‌ها، چه آنها که در دورهٔ حیات عرفی و چه آنها که پس از وی بوده‌اند، همه او را گرفتار رعونت و خودستایی و به تعبیر امروز «خودشیفتگی» دانسته‌اند. شبلی نعمانی در شعرالعجم می‌نویسد:

در این جای انکار نیست که عرفی زیاده از حد مغرور و خودستا بود و نام استادان سلف را در مقابل خود به تحقیر می‌برد، چنان که می‌گوید:

انصاف بده بوالفرج و انوری امروز
 بهر چه غنیمت نشارند عدم را
 بسم‌الله از اعجاز نفس جان دِهشان باز
 تا من قلم اندازم و گیرند قلم را

نازش سعدی به مشّت خاک شیراز از چه بود
 گر نمی‌دانست باشد مولد و مأوای من

از این فخر و غرور او تمامی همعصران وی شکوه داشتند و نالان بودند و حتی نظیری نیشابوری که یک شاعر بی‌آزار و آرام و صلح‌جویی بود، ... بعد از مرگ عرفی قصیده‌ای در جواب او گفته ... این رعونت تمامی مردم را با او دشمن کرده بود. وقتی که بیمار شد و شاید همان مرض‌الموت او بوده است، دوستان به عیادت آمدند ولی چون قلبه‌اشان با او صاف نبود، در لحن غمخواری سخن می‌گفتند که در آن جنبهٔ دل‌آزاری بوده است. عرفی قطعه‌ای گفته که در آن شدّت مرض را بیان نموده و صورت بیمارپرسی دوستان را خوب کشیده است:

تن اوفتاده در این حال و دوستان فصیح
به دور بالش و بستر ستاده چون منبر
یکی به ریش کشد دست و کج کند گردن
که روزگار وفا با که کرده، جانِ پدر!
یکی به نرمی آواز و گفتگوی حزین
کند شروع و کشد آستین به دیده تر
که جان من همه را این ره است و بایدرفت
تمام راهروانیم و دهر راکب بر
یکی به چرب‌زبانی زبان طراز شود
که ای وفات تو تاریخ انقلاب بشر
فراهم آی و پریشان مدار دل، زهار
که نظم و نثر تو من جمع می‌کنم یکسر
پس از نوشتنِ تصحیح، می‌کنم انشا
به مدّعی تو دیباچه‌ای چو دُرّ گهر

عرفی در جواب همهٔ اینها با غیظ و خشم می‌گوید:

خدای عزّ و جل صحتّم دهد، بینی
که این مُناققان را چه آورم بر سر^۱

مذهب عرفی

عرفی به شهادت یازده قصیده و یک غزلی که برای علی بن ابی طالب گفته بی‌گمان شیعهٔ اثنی‌عشری است، خاصّه این بیت در قصیده «ترجمهٔ الشّوق»:

۱. شبلی نعمانی، شعرالعجم، ترجمهٔ سید محمدتقی فخرداعی گیلانی، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۶۳، ج ۳، صص ۷۵-۷۱.